

“Olen su sõbra sõber ja su vaenlase vaenlane” – Vene riigi ja Krimmi khaaniriigi diplomaatilised suhted Ivan Julma valitsemisajal

Sirje Kupp-Sazonov

Tartu Ülikooli tõlkeõpetuse ja -uuringute osakonna
vene keele ja tõlkeõpetuse lektor
sirje.kupp-sazonov@ut.ee

Vladimir Sazonov

Eesti Kaitseväge Akadeemia juhtivteadur,
Tartu Ülikooli Vana-Lähis-Ida uuringute kaasprofessor
vladimir.sazonov@ut.ee

Teesid: Artikli keskmes on Krimmi khaani Devlet-Girei 1572. aasta läkitus Vene tsaarile Ivan Julmale. Seda kirja võib vaadelda kui omamoodi pöördepunkti kahe suure valitseja ja nende riikide vahelises suhtluses. Läkitus saadeti teele pärast Molodi lahingut, kus khaani väed olid hävitavalt lüüa saanud ning sellega oli jõudude vahekord alatiseks muutunud. Khaan esitab kirjas küll tavapärasel viisil vaheldumisi meelituste ja ähvardustega oma nõudmised, kuid teab sisimas, et varasemat alandlikkust ei ole tal Moskva tsaaririigilt enam põhjust oodata.

Märksõnad: Devlet-Girei, diplomaatiline kirjavahetus, Ivan Julm, Krimmi khaaniriik, Vene keisririik

Sissejuhatus

Selle artikli peamine eesmärk on esitada Krimmi khaani Devlet-Girei 1572. aasta kirja kommenteeritud eestikeelne tõlge.¹ Kõnealuse läkituse saatis Krimmi khaan Vene tsaarile Ivan Julmale, kui rüüsteretkest Moskvasse oli möödunud umbes aasta ja vahetult oli toimunud Molodi² lahing 1572. a suvel.

Selleks, et eelpool mainitud kiri asetuks ajastu konteksti, on artiklis vaatluse all Ivan Julma idapoliitikaga seotud ambitsioonid ning Moskva suhted kõikide khaaniriikidega, kuid eelkõige just Krimmi khaani omaga, ning valitsejate diplomaatiline kirjavahetus (Moiseev 2018: 283–303).

Ajaloolise tausta paremaks mõistmiseks tuleb meeles pidada, et 15. sajandi keskpaigas³ hakkasid lagunened Kuldhordi mõjusfäärile pretendeerima nii

Moskva⁴ kui ka Kuldhordi jäänustest tekkinud mitmed tataririigid, millest tugevaim ja mõjuvõimsaim oli Krimmi khaaniriik (tekkis 1441. a). Lisaks lülitus sellesse mängu hiljem ka Osmanite tugi. Krimmi khaaniriigi rajaja oli tšingisiidide suguvõssa kuulunud khaan Hadji-Girei e *Melek Haci Geray*⁵ (1441–1466), kes nägi endas Kuldhordi otsesest järglast ja kes soovis laiendada oma riigi territooriumi.

16. sajandi algusest hakkas just Krimmi khaan kasutama suurkhaani tiitlit, näidates sellega, et tema on kõikide teiste khaaniriikide ülemvalitseja. Lisaks Krimmi steppidele hõivas see uus riik ka arvestatavad territooriumid Doonau ja Dnepri vahel, Aasovi piirkonnas ja enamiku Venemaa kaasaegsest Krasnodari krai aladest. Suurema osa elanikkonnast moodustasid tõenäoliselt Krimmi tatarlased, aga seal elasid ka karaiimide, itaallaste, armeenlaste, kreeklaste, slaavlaste ja teiste rahvaste kogukonnad. 16. sajandi alguses sattus osa Krimmi poolsaarest väljaspool ringi rännanud, põua ja toidupuuduse perioodil sinna kolinud Nogai elanikke Krimmi khaanide võimu alla. Dariusz Kołodziejczyk kirjeldab oma raamatus Krimmi khaaniriiki kui häirivat naabrit, kes tegi hulgaliselt röövretki Rzespospolita⁶ aladele (Kołodziejczyk 2011: xiv).

14. ja 15. sajandil sai Krimmi khaaniriigi liitlaseks uus tekkinud jõud Lähis-Idas ja Balkanitel – Osmanite impeerium. 1453. aastal vallutasid osmanid sultan Mehmed II juhtimisel Konstantinoopoli, Bütsants kadus ajaloo areenilt. Osmanite impeerium tõusis suurjõuks, 16. sajandi alguses vallutas Selim I⁷ (1512–1520) Süüria, Palestiina ja Egiptuse, saavutades 1517. aastal kontrolli Memelukkide riigi üle. Sultanist sai nüüd kaliif.⁸ Krimmi khaaniriik sattus aga teatud sõltuvusse Istanbulist 1580. aastatel.⁹ Samas olid Krimmi khaan ja Osamine impeerium ka liitlased, kes tegutsesid sageli koos oma poliitiliste eesmärkide saavutamisel (Fisher 1981).

Uus tõusev Moskva suurvürstiriik, alates 1547. a tsaaririik,¹⁰ oli jätkuvalt tatarlastega tülis, kuid nüüd olid tatarlased nõrgemad, detsentraliseeritud. Ivan IV hakkaski neid järjest “alla neelama”. Ainsad, kellest ta kuidagi jagu ei saanud, olid Krimmi tatarlased, nendega läks veel *ca* 240 aastat, alles Katariina II suutis Krimmi alistada ja inkorporeerida Venemaa Keisririigi koosseisu (Mölder & Sazonov *et al.* 2014; Mölder & Sazonov *et al.* 2015). Aga juba Ivan IV ajal oli tekkinud olukord, kus toimusid Moskva ja osmanite kokkupõrked, peeti ka esimesi Vene-Türgi sõdu. Aastail 1568–1570 toimus nn Astrahani ekspeditsioon ehk Krimmi-Türgi ühine sõjaline retk Moskva vastu. See oli esimene Vene-Türgi sõda. Võib öelda, et Moskva ja Osmanite vastasseisu juuri tulekski otsida 16. sajandist Ivan IV ajast (Inalcık 1947).

Kuna Moskva tsaaririik vallutas 1552. aastal Kaasani khaaniriigi¹¹ ja 1556. aastal Astrahani khaaniriigi, näis see Osmanite sultanitele otsese

tungimisena nende mõjusfääri (olid ju khaaniriigid Osmanite silmis nende patronaazi all ja Osmanite sultan oli samal ajal ka kaliif ning nägi seetõttu ennast kõikide moslemite kaitsjana). Tsaar Ivan IV imperialism nägi aga ette Astrahani ja Kaasani allaneelamist (Pelenski 1967: 559–576). Pärast vallutamist käskis Ivan IV ehitada Astrahani uue Kremli, mis tähendas Astrahani annekteerimist ja liitmist Moskva suurvürstiriigiga. Sama pidi Ivan IV arvates juhtuma ka teiste tataririikidega, ilmselt kavatses Ivan IV vallutada ka Krimmi ja Siberi khaaniriigid (Pelenski 1974). Moskva järsu ja kiire tugevnemise tõttu Uuralites ja Musta mere kandis Doni (Ten) ja Volga (Idel) jõgede piirkonnas olid häiritud mitmed kaubateed ja moslemite palverännakuteed, mis ühendasid Kesk-Aasiat Krimmi ja Anatooliaga, samuti oli takistatud Kaspia merest põhja poole liikumine. See tähendas Osmani impeeriumi mõju olulist kahanemist selles strateegilises piirkonnas. Selles nägid Osmanite valitsejad ohtu nii oma Kaukaasia valduste kui ka Krimmi jaoks, mis oli Osmanite impeeriumi mõjusfääris ning alates 1580. aastatest osmanite vasall. Venelaste kohalolek Kaukaasia piirkonnas nõrgestas ka Osmanite impeeriumi mõjuvõimu Kaukaasias ja aitas kaasa Moskva mõju tugevnemisele selles piirkonnas. Tegelikult olid juba varem, ettekäändel kaitsta “Pjatigorski” vürste, kes olid Moskva vasallid, loodud seal piirkonnas Moskva vürstiriigi üksused, seejärel juba ka Moskva garnisonid, mis Tereki ja Sunša jõgedel kasvasid kasakate linnadeks (Vinogradov 2014: 33–35, 38; Kuševa 1963: 199–200).

Põhja-Kaukaasia alade vaigse allaneelamise või oma kontrolli alla võtmise algust Moskva poolt illustreerib hästi 1553. aastal aset leidnud sündmus, kui tšerkessi vürstid käisid koos Ivan Julma vägedega rüüsteretkel Vene lõunapoolsetele äärealadele, kuid saades teada Krimmi khaani armee sissetungist tšerkasside maale, palusid nad Ivan IV lubada neil tagasi pöörduda, et kaitsta oma maad. Enne lahkumist kinnitasid nad taas oma valmisolekut teenida ustavalt Vene tsaari (Vinogradov 2014: 38).

Ivan IV ja tema tatari poliitika

Vaatamata sellele, et mitu sajandit kestnud mongoli-tatari ike lõpetati Ivan Julma vanaisa Ivan III ajal, jäi see Moskva suurvürstiriigi elanikkonna valu-saks ja häbiväärseks mälestuseks. Samal ajal olid tatarlased jätkuvalt tõsine julgeolekuoht Moskva vürsti(tsaari-)riigi jaoks ka 16. sajandil. Näiteks 30. juulil 1521 tegid tatarlased järjekordse sõjaretke Moskvasse, mille käigus pandi põlema nii terveid linnaosi kui ka lähedal asuvaid külasid. Suurvürst Vassili III (Ivan IV isa) pakkus raha ja sama aasta augustis kirjutatigi Kremlis alla

rahulepingule. Sellel oli muidugi oma hind – Vassili III pidi tunnistama oma sõltuvust Krimmi khaanist ja maksma andamit. Kolme aasta pärast üritas Vassili III võtta revanšši ja vallutada Kaasan, kuid see ebaõnnestus. 1530–1531 toimus veel üks Vene-Kaasani sõda, mis oli edukam, sest selle tulemusel sai Kaasanist Moskva suurvürstiriigi protektoraat, uus khaangi sinna määrati Moskvast.

Krimmist sai tatarlaste võimu uus keskus, mille abil loodi tugevam poliitiline ja sõjaline organisatsioon, ühendati oma võimu alla naabruses olevad khaaniriigid ning katkestati sõltuvus Moskvast. Esialgu põhjustas see Moskvast vaid mõningast rahulolematust, kuid peagi selgus, et tegu on reaalse ohuga, mida ei tohi eirata. Seda näitas ka asjaolu, et 1539. aastal õnnestus Krimmi khaanil Sahib-Gireil¹² kehtestada oma mõjuvõim Kaasanis ja paigutada sinna oma garnison.

Ivan Julm proovis korduvalt Kaasanit vallutada 1548. ja 1549. aastal, edu saatis teda selles ettevõtmises alles 1552. aastal.

Kaks aastat hiljem, kevadel 1554 alustati Astrahani vallutamiskampaaniat, mis viidi eduka lõpuni 1556. aastal. Ivan IV aitas selle ettevõtmise juures Nogai hordi valitseja Ismail, kes oli tunnistanud end juba varem Ivan IV vasalliks. Pärast seda jagunes Nogai hord mitmeks osaks – Suureks Nogai hordiks, Väikeseks Nogai hordiks ning Altõulski ulussiks. Väike Nogai hord ei tunnistanud Ivan IV ülemvõimu.

Ka Siberi khaaniriigi vallutamise tegi Ivan Julm august 1582. aastal, kuid seda ettevõtmist saatis edu alles pärast tsaari surma, khaaniriik osutas vastupanu kuni 1598. aastani.

1555. aastal saatis Moskva Krimmi vastu 13 000 sõjameest eesotsas vojevoodi Ivan Vassiljevits Šeremeteviga. Khaan pidi oma vägedega taanduma, kuid ta suutis tekitada vene vägedele suuri kaotusi. Samas üks edukamaid Moskva tsaaririigi sõjahetki leidis aset 1558. aastal, mil vene väed eesotsas Aleksei Adaševiga jõudsid Dnepri suudmesse, vallutasid kaks türgi laeva ning maabusid Krimmis. Tsaari lähikondlased üritasid teda mõjutada, et ta Krimmi riigi hävitaks. Ivan IV vallutushuvi oli aga kandunud üle Liivimaale. Korruga nii Krimmi kui Liivimaa hõivamiseks polnud tsaaririigil sõjalist võimekust.

Krimmi tatarlased kujutasid endast Kremlile tõsist ohtu, 1571. aastal tegi Krimmi khaan sõjaretke Moskvasse ja põletas linna maha, Kreml jäi siiski vallutamata. 1563. ja 1569. aastal korraldas Krimmi khaan Devlet-Girei koos Türki sõjaväega kaks sõjaretke, et vallutada tagasi Astrahan, kuid ebaõnnestus. Devlet-Girei otsis endale liitlasi, muuhulgas tegi ta 1557. aastal Poola kuningale ja Leedu suurvürstile Sigismund II Augustile¹³ ettepaneku luua sõjaline liit Moskva tsaaririigi vastu, kuid kuningas ei soovinud seda (Filjushkin 2008: 118).

Alates 1567. aastast korraldas Krimmi khaan igal aastal sõjaretki Vene aladele, nt 1569. aasta suvel toimus Ottomani impeeriumi sultan Selim II Joodiku (1566–1574) suur türklaste ja Krimmi tatarlaste ühine rünnak Astrahani vastu. Kaffa valitseja Kasim Paša juhitud 17 000-mehelise armeega liitus khaan Devlet-Girei 50 000 sõjamehega. Türgi väejuhatus plaanis ehitada Doni ja Volga vahele kanali ning seejärel taheti sinna viia suurtükkidega laevad, pärast seda kavatseti mööda Volga jõge laskuda kuni Astrahanini ja linn vallutada. Türklased aga ei suutnud kanalit kaevata ja oma laevu Volgale vedada. Kasim Paša saatis laevad tagasi Azovisse, ise aga liikus koos Krimmi khaaniga Volga äärde. 16. septembriks 1569. aastal olid Krimmi tatarlaste ja türklaste väed Astrahani müüride all, kuid et neil puudusid kahurid, ei hakanud nad kindlust vallutama. Lisaks oli venelaste sõjalist garnisoni Astrahanis äsja tugevdatud ja seal oli suurtükke. Ivan Julm saatis appi oma väed vürst Pjotr Serebrjanõi-Obolenski juhtimisel. Khaan Devlet-Girei taandus oma vägedega Krimmi, 26. septembril käskis Kasim Paša alustada türgi armeel taandumist Donile. Selle käigus kaotasid türklased palju mehi. Sõjaretk kukkus läbi ja türklased ei saavutanud püstitatud eesmärke (Novoselski 1948; Penskoï 2012a).

1570. aastal rüüstasid tatarlased Rjazani ümbrust ning aasta hiljem tegi Devlet-Girei suure sõjaretk Moskvasse, mille käigus süüdati eeslinnad. Ivan Julm teatas Krimmi khaanile, et nõustub loovutama Astrahani, kuid khaan nõudis lisaks ka Kaasanit ja üpris suurt andamit – 2000 rubla (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 79, 91).

Selle artikli tähelepanu keskmes olev khaani läkitus saadeti vahetult pärast Molodi lahingut, mille põhjuseks oli khaani järjekordne sõjaretk. Devlet-Girei armees oli 120 000 sõjameest, suurem osa Krimmi tatarlased ja Nogai hordi mehed, kuid olulist rolli mängisid ka türklased ja janitšarid. Khaan liikus koos vägedega esmalt Serpohhovi juurde ja ületas seejärel Oka jõe. Vene armeed saatis edu ja nad suutsid ajavahemikul 30. juulist 2. augustini 1572. aastal purustada vastased Pähra jõel, 50 kilomeetri kaugusel Moskvast (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 91–92). Devlet-Girei väed kandsid suuri kaotusi, mitmed kõrgemast soost sõjapealikud sattusid vangi – sh tuntud Krimmi sõjapealik Divei-murza. Lahingutes hukkus ka mitu khaani poega. 3. augustil oli khaan sunnitud taganema lõunasse, sõjaväest olid alles vaid riismed, Krimmi naases vaid 5000–10000 meest. See jäi viimaseks suureks Krimmi khaaniriigi sõjaliseks kampaaniaks Moskva tsaaririigi vastu (Penskoï 2012a, IV ptk; Filjushkin 2008: 134–141). Selle Krimmi khaani jaoks õnnetu aasta augustikuu lõpus saatis Devlet-Girei Vene tsaari juurde käskjala koos mainitud läkitusega. Enne teksti enda juurde siirdumist näib otstarbekas anda lühike ülevaade Moskva tsaaririigi ja khaaniriikide diplomaatilisest suhetest ja tavadest.

Diplomaatia

Esmalt tuleb märkida, et Moskva tsaaririigi diplomaatiat mõjutas väga tugevasti minevikku jäänud mongoli-tatari ike (13–15. saj). Ühest küljest oli see tabuteema suhtlemisel Euroopa riikidega. “Vene riigis käsitleti Kuldhordile allumise meenutamist kui solvangut ning saadikutel oli lubatud sellele reageerida lausvalega, näiteks võisid nad öelda midagi sellist: “Meie pole sellest midagi kuulnud, et tatarlased Moskva vallutasid, sellest pole kusagil kirjutatud, aga oma kroonikates võite te kirjutada, mida soovite!”” (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 120). Kui aga vastaspool siiski jätkas n-ö Moskva tsaaririigi minevikus sorimist, oli saadikutele antud luba edasistest läbirääkimistest loobuda.

Teisest küljest mõjutas see häbiväärne ajalooperiood suhtlemist ka Kuldhordi lagunemisel tekkinud khaaniriikidega. Khaanide ees polnud saadikutel eelpool mainitud etendust kuidugi mõtet korraldada, kuid neile polnud antud ka luba toimunud ajaloosündmusi tunnistada. Seega kui mõni kõrge ametnik siiski viitas alandavale ajalooperioodile, tuli talle vastata nii: “Vanadest aegadest ei tea ma midagi, neid teab vaid Jumal ja teie, valitsejad” (Juzefovitš 2007: 20, 30).

Leonid Juzefovitš kirjeldab Moskva tsaaririigi ja Krimmi vahelisi erilisi suhteid nii: “Need olid ettevaatlikult vaenulikud ja samal ajal kodused, lähedased ning läbi imbunud vastastikusest usaldamatusest, sellised on suhted kunagi eksisteerinud terviku osade vahel” (Juzefovitš 2007: 29). Keerulisi suhteid Vene riigi ja khaaniriikide ei jätnud mõnikord ära kasutamata ka Euroopa valitsejad, nii näiteks oli Rootsi kuningas Johan III väidetavalt saatnud Krimmi khaanile Ğazı Giray II koguni raha palvega vallutada Moskva (Juzefovitš 2007: 245).

Diplomaatia khaaniriikidega on mitmes mõttes keeruline ja isegi ohtlik.¹⁴ Kui Lääne-Euroopa saadikute jaoks oli Vene riiki lähetamine hirmutav välja-vaade, siis Moskva saadikutele oli samasugune õudusunenägu saatmine mõnda khaaniriiki. Küllaltki levinud tava oli see, et saadikud rööviti pärast piiri ületamist paljaks ja võeti pantvangi, paraku ei tähendanud ka lunaraha tasumine alati seda, et saadik elusalt ja tervelt koju tagasi jõudis.

Suurt rolli läbirääkimiste õnnestumisel mängisid kindlasti ka kingitused, seda isegi veel siis, kui Euroopas olid diplomaatilised kingitused muutunud pigem sümbolseteks ning osad riigid koguni loobunud nende tegemisest. Khaanidel oli kombeks n-ö “õunte pealt vaadata” – st kingitused pidid olema väärtuslikud, et khaan üldse nõustuks saadikutega kohtuma. Ilma kingitusteta polnud lootustki khaani audientsile pääseda. Vene riik oleks khaanidele kingituste tegemisest hea meelega loobunud, sest see meenutas liialt kunagist andami maksmist, kuid kui sooviti läbirääkimistel edu saavutada, tuli

olukorraga leppida. Mõnikord teatasid saadikud otsesõnu, et tegu ei ole andami, vaid kingitusega (Juzefovitš 2007: 27).

Lisaks oli üldlevinud tava, et kui Vene riigi saadikud ootasid khaani palee uste taga audientsile pääsemist, heitsid ukseksel seisvad valvurid nende ette oma sauad ja nõudsid, et saadikud peavad neist üle astumise eest maksma, vastasel juhul ähvardati, et nad ei pääse üldse khaani jutule. Vene tsaari saadikutel oli aga iga hinna eest keelatud seda lõivu maksta ning neile oli antud karm käsk vajadusel ots ringi keerata ning khaani nägemata Moskvasse tagasi sõita (Juzefovitš 2007: 24–25).

Mõnikord juhtus sedagi, et Moskvasse saabusid isikud, kes väitsid end olevat Krimmi khaani saadikud, kuigi tegelikult polnud neid keegi lähetanud, nad esinesid diplomaatidena lihtsalt selleks, et saada tsaarilt kalleid kingitusi (Juzefovitš 2007: 36).

Krimmi khaaniriigi ja Moskva diplomaatiliste suhete algusaegadel elasid Krimmi khaani saadikud Kremli, kuid alates 1530. aastatest peatusid nad spetsiaalselt nende tarbeks ehitatud hoones, mis eksisteeris kuni 18. sajandini. Krimmi khaani juurde läkitatud Vene riigi saadikud elasid esmalt samuti khaani lähedal ning alates 1530. aastatest paigutati nad oma diplomaatilise visiidi ajaks kristlikesse küladesse uue pealinna Bahtšisarai ümbruses (Zaitsev 2016: 35).

Saadikuid valvati suure hoolega, kui suhted riikide vahel olid pingelisemad kui tavaliselt, siis tähendas see saadikutele täielikku isolatsiooni, neil ei lubatud oma ruumidest lahkuda ega keegi ei võinud neid seal külastada (Zaitsev 2016: 37).

Nagu öeldud, oli kingituste tegemine khaaniriikidega suheldes diplomaatia lahutamatu osa ning nende valimisel tuli olla hoolikas, et edastada õige sõnum. Kingituste rollist lähemalt vt (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 126–129). Näiteks relvi ei peetud heaks kingituseks, see oli mõeldav vaid siis, kui riikide vahel valitsesid (väga) soojad suhted. Aga ka sel juhul säilis oht, et kingituse saaja võib seda valesti tõlgendada. Üldjuhul nähti relvades siiski vaenulikkuse märki.

Enamasti oli kingituste eesmärk valmistada saajale head meelt ning selle kaudu jõuda ka kinkija soovide täitumiseni, ent tuli ette olukordi, kui solvavaid või selge vaenuliku sõnumiga kingitusi tehti nimme. Näiteks pärast Devlet-Girei sõjaretke Moskvasse, mille käigus linn põlema süüdati, oli Ivan Julm sunnitud pakkuma audientsi khaani saadikule. Selle asemel, et sellises olukorras üldse loobuda kingituste vahetamisest, valiti välja võimalikult solvavad kingid. Nii anti Ivan Julmale khaani nimel üle ilma tupeta nuga, Vene tsaar ei jäänud võlgu ning khaani saadikule anti kätte lihtne kirves.¹⁵

Diplomaatilised läkitused

Lisaks kingitustele mängisid diplomaatias üliolulist rolli läkitused jm dokumendid, mida saadikud oma valitsejate nimel pidid teise riiki toimetama ning seal üldjuhul ka valjusti ette lugema. Ivan Julma diplomaatilise kirjavahe-tuse kohta Euroopa riikide valitsejatega vt Kupp-Sazonov & Sazonov 2022. Khaanidele saadetud läkituste kirjutamisstiil erines oluliselt sellest, kuidas suhtles Vene tsaar oma Euroopa kolleegidega. Ivan Julma kirjad khaanidele on kirjutatud palju viisakamas toonis. Isegi pärast järjekordset rüüsteretke pöördub Vene tsaar khaani poole sõnadega “minu vend”. Samal ajal kirjutab ta Rootsi kuningale, et viimase kiri on täis koera haukumist ja ta ise on talumatsi päritolu (Kupp-Sazonov ja Sazonov 2020: 2168), Inglismaa kuningannat nimetas ta labaseks plikaks, kes polegi oma riigis käskijanna, vaid keda ennast valitsevad kauplevad talumatsid (Sazonov & Kupp-Sazonov 2018: 1983–1984) ja Poola kuningat Stefan Batoryt alavääristas oma läkitustes pidevalt, kinnitades, et temast ei saa kunagi võrdset Vene tsaariga, sest viimase on troonile pannud Jumal ise, aga Poola kuningas on tühiste inimeste valitud (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 176). Ivan Julm nõudis pidevalt tõendeid selle kohta, et teised riigipead on üldse väärt seda, et Moskva suur valitseja nendega suhtleks.

Aga suheldes Krimmi khaanidega tuli nii Ivan III, tema pojal kui isegi pojapojal leppida teatavate alandavate momentidega, mida nad diplomaatilises läbikäimises teiste Euroopa riikide valitsejatega poleks kunagi aktsepteerinud. Näiteks kirjutati khaani nimi läkitustes alati enne tsaari nime, pidulikel lõuna- või õhtusöökidel tõsteti peeker mõdu või veiniga esmalt khaani terviseks, Vene riigi valitsejad saatsid khaanidele mitte lihtsalt kummardusi (nagu teistele valitsejatele), vaid kummardusi, mille käigus laup puudutab maad.¹⁶ Olles võõrsil pidid Moskva tsaaririigi saadikud järgima teatud idamaiseid etiketireegleid, samal ajal kui khaani saadikud käisid tsaari õukonnas kehtivate reeglitega üpris vabalt ringi (Juzefovitš 2007: 26).

Samas on diplomaatilisest kirjavahetusest näha, et Krimmi khaani retoorika on väga sarnane nendele võtetele, mida Ivan Julm ise kasutas oma läkitustes nt Rootsi, Poola ja Inglismaa valitsejatele. Nii khaan kui tsaar rõhutavad pidevalt, et nemad otsivad vaid sõprust, rahu ja liitu ning kõik sõjalised kokkupõrked on vastase süü, nemad verevalamist ei poolda ega taotle.

Krimmi khaanide läkituste puhul on oluline silmas pida, et originaale säilinud ei ole, need hävisid 1736. a Bahtšisarais aset leidnud tulekahjus (Vino-gradov 2016: 626), suurem osa läkitusi on olemas vanavenekeelsete tõlgetena. Anna Horoškevitš on väitnud, et siiani pole lõpuni välja selgitatud, millises keeles siis ikkagi riikide valitsejad omavahel suhtlesid. On pakutud, et Krimmi

khaanide läkitused olid tatarikeelsed ning need tõlgiti Moskvas vene keelde, samas Vene tsaaride kirjad saadeti khaanile juba kohe kahes keeles – vene originaalis ja tatarikeelses variandis. Samas on väljendatud kahtlust, kas selline süsteem kehtis kõikidel ajaperioodidel (Horoškevitš 2001: 19).

Aleksandr Vinogradov toob välja, et Krimmi khaanide läkitused on väga kindla ülesehitusega ning koosnevad konkreetsetest osadest. Kirjad algavad nn ajaloolise ülevaatega, kus kirjeldatakse senist saadikute vahetamise ajalugu, samuti varasemaid läbirääkimisi.¹⁷ Sellele osale järgneb nn volitus, milles seletatakse lahti saadiku volitused. Siis jõutakse pretensioonide juurde, mis kujutabki endast Krimmi valitseja nõudmiste loetelu. Järgmiseks on nn kinnitav osa, kus töötatakse igavest sõprust ja armastust, kui eespool mainitud nõudmised saavad rahuldatud. Edasi tuleb nn ametlik osa, kus tehakse konkreetset ettepanekud saadikute vahetamiseks ja esitatakse käskjala tagasi saatmise soovitud kuupäev jms. Viimaks jõutakse “materiaalsete palvete” osani, kus tavaliselt on juttu makstava andami suurusest (Vinogradov 2016: 629–630).

Maksim Moiseev rõhutab, et väga olulist osa diplomaatilises kirjavahetuses Moskva tsaaririigi ja khaaniriikide vahel mängisid ajaloolised faktid, näited ning eelkõige nende tõlgendamine. Nii näiteks toonitasid mõlemad pooled autoreetsete esivanemate olemasolu. Lisaks toodi eeskujuks minevikus koostatud dokumente, häid suhteid jm (Moiseev 2018: 285, 287).

Näiteks saatis Krimmi khaani Sahib-Girei 1537. aastal läkituse¹⁸ suurvürst Ivan IV-le, kes oli tollel hetkel vaid 7-aastane poisike. Sellele kirjale eelnesid suured poliitilised muutused – Kaasanis kukutati Moskva soosik ja troonile asus Moskva suhtes vaenulikult meelestatud Krimmi valitseja Safa-Girei, khaani Sahib-Girei lähedane sugulane. Seega Kaasan mitte ainult ei vabanenud vene mõjust, vaid lõi liidu Krimmiga. Oma 1537. aasta kirjas nõudis khaan, et Moskva lõpetaks Kaasani ründamise ning ähvardas vastasel juhul enda ja osmanite vägede pealetungiga. Kuid bojaarid kirjutasid khaanile, et rahu kahe riigi vahel on võimalik vaid siis, kui tunnistatakse Kaasani sõltuvust Moskvast. Esmalt otsustati Vene riigis khaani ähvardusi isegi ignoreerida, kuid lõpuks siiski loobuti Kaasani ründamisest. Asjade sellisest käigust julgust saanud Krimmi khaan arvas, et nõrgenenud Moskva vürstiriigiga ei ole vaja enam üldse arvestada ning saatis aasta hiljem uue läkituse. See sisaldas veelgi enam ähvardamist sõjaga, kui Moskva ei loobu oma nõudmistest Kaasani osas ega soovi saata saadikuid, et sõlmida rahu.

Näiteks võib khaani kirjast leida järgmised read:

Kaasanimaa on mu jurta ja Safa-Girei on mu kuninglik vend... Kes on tema sõber on ka minu sõber, kes on tema vaenlane, on ka minu vaenlane...

Kaasan on mu troon ja mu maa, kui kavatsed temaga võidelda, siis saab sinust minu verivaenlane ja head rahu sellest ei tule – midagi muud ära võta endale mõttesegi!

Selles üriku on kirjutatud mõned sõnad ja kui sa neid vastu ei võta, siis oled sa halb ja su vaenlane on sinust üle. Mingeid kavalusi oma peas ära sa hellita, hiljem pole mõtlemisest enam mingit kasu.

Ma astun avameelselt su vastu ... Võtan su maa, aga kui sa osutad vastupanu, minu riigis sind olla ei saa.

Seepeale tuli Moskva vürstiriigist kinnitus, et nad Kaasani asjadesse ei sekku. Khaan sellega ei rahuldunud ja nõudis iga-aastase andami maksmist. Olukord teravnas ja lugu tipnes sõjaga.

Sama khaani 1538. aasta läkitus¹⁹ on kirjutatud veelgi teravamal toonil:

Sinu varasemates läkitustes olid kirjas lahked sõnad ja seetõttu tahtsime saata oma suursaadiku sinu juurde. Sa kirjutasid oma läkituses, et me oleme kinni pidanud sinu saadikut Timofeid ja et me peaksime ta nüüd koos kaaslastega sinu juurde tagasi lubama. Aga sa saatsid oma saadiku Timofei meie vaenlase juurde, ning see, kes saabub vaenlase juurest on ka ise vaenlane – kuidas siis peaksin ma vaenlasel minna laskma...

Veel sa kirjutasid mulle, et ma ei kuulutaks sulle oma vaenulikkust. Kuid ma teen seda ja mingit hirmu ma ei tunne, ka minu maale ei sünni sellest mingit kahju.

Lootes armuliku Jumala peale lähen ma su maale ja võtan su riigi, kui tahad mulle halba teha, siis minu maale sa ei pääse... Vaata kui võtan sinu maalt inimesi, kui suur kahju sellest sinu maale ja kui suur kasu sellest minu riigikassale siis sünnib.

Kui võtan su maa ja su riigi, siis on kõikidel minu inimestel kõht täis.

Suure valitseja, kadunud Mahmediga, meie vanaisaga võitles sinu vaarisa Vassili ja langes tema kätte vangi. Tollal oleks võinud meie vanaisa sinu vaarisa tappa ja Moskva oma riigiga liita, selleks oli tal nii jõudu kui võimu. Aga ta andestas ja halastas talle ning andis talle Moskva tagasi. Seda heategu sa ei mäleta ja saadad oma inimese Timofei meie vaenlase juurde ning siis veel kirjutad meile temast.

Kui toimid minu sõnade järgi, siis teeme head ja meie sinuga sõlmime rahu. Kui sa seda ei taha, siis sa veel näed, mis me sulle korraldame.

Määrasime sinu saadikule tähtajaks maikuu kümnenda päeva. Kui selleks ajaks su saadik ei saabu, siis me ootama ei hakka ja läheme. Kui meie juurde sinu saadikut ei saabu, siis ära sa oota ka meilt saadikut. Kui aga sinu saadik tuleb, siis saadame ka oma saadiku.

1567. aastal kirjutas tsaar Ivan Julmale khaan Devlet-Girei,²⁰ kes nõudis, et lammutataks Tereki linnus ja suurendataks andamit, mida Moskva tsaaririik Krimmi khaanile maksab.²¹ Samuti tõstatas ta igivana vaidlusteema, kellele peaksid kuuluma Kaasan ja Astrahan. Khaan nimetas Ivan Julma küll oma vennaks, kuid piirdus vaid suurvürsti tiitli kasutamisega, samas saatis ta palju "armastusega kirjutatud sõnu". Terves kirjas vahelduvad meelitused varjatud ja varjamatute ähvardustega:

Meie, tahtes rahu, saatsime oma käskjalad läkitustega, kuna Astrahan ja Kaasan on varasemalt olnud moslemite oma ja seal on meie soost tsaaride jurtdad olnud, seetõttu me neid nüüd palusimegi ja sellist andamit nagu sai minu onu Mehmed-Girei, saada ka meile ning meie inimestele, meie maale ja kõikidele moslemimaadele ära kahju tekita. Kuulsime nüüd, et sa ehitad linnust Šamhali ja Tšerkassi poole peale, sa ei peaks sinna linnust rajama, sinu esivanemad seda ei teinud ja ka sina ei peaks tegema. Tahtsime selles osas sinuga kokkuleppe sõlmida, et me sinuga ikka suures sõpruses elaksime ja me sinu maale kahju ei põhjustaks.

Vene tsaar vastas Krimmi khaanile 1568. aastal.²² Ta nimetas khaani oma vennaks ja saatis talle palju kummardusi, aga armastust Ivan Julm oma kirjas ei maininud. Tsaar kirjutas, et juba tema vanaisa ja isa panid Kaasanis troonile neid valitsejaid, keda ise tahtsid. Kui tsaar veel alaealine oli, siis solvasid Kaasani inimesed teda ja põhjustasid tema maadele palju kahju ning kuigi tsaar neile mitmeid kordi kirjutas, et nad tunnistaksid oma reetmist, ei võtnud nad tsaari kuulda, kui aga tsaar sai täisealiseks ja istus hobuse selga, karistas ta neid armuliku jumala abiga. Samas rõhutas Moskva valitseja, et ta ei taha moslemeid sundida nende usust loobuma:

Need, kes meid reetsid, said karistada, aga need moslemid, kes meid tões teenivad, saavad meilt suurt tasu ja me ei kalluta neid nende usust kõrvale. Seetõttu ei ole sobilik, et me loovutaksime sulle Kaasani ja Astrahani. Sa, me vend, võiksid jätta need asjad, mida ei saa juhtuda.

Linnuse kohta kirjutas tsaar, et see sai ehitatud tema äia palvel, kes palus kaitset tšerkesside vastu ning kui tšerkessid elavad linnuse peremehega rahu, siis mingit kahju neile sellest linnusest ei sünni. Oma vastuses süüdistas Ivan Julm khaani omakorda selles, et viimane oli saatnud küll saadikud, aga samal ajal ründasid tema inimesed Moskva tsaaririigi piiriäärseid maid ja tekitasid seal suurt kahju. Ka Ivan Julm kutsus khaani üles saatma saadikuid, kellega oleks võimalik kinnitada suurt sõprust ja armastust kahe valitseja vahel. Et

veidi leevendada oma karme sõnu, saatis tsaar tavapärasest veidi suurema andami.

Pärast 1571. aasta ohvriterohket rüüsteretke Moskvasse,²³ mille käigus linn põlema süüdati, saatis Krimmi khaan Vene tsaarile samuti kirja, kus hooples oma tegudega ja ähvardas edaspidi veelgi karmimalt toimida, kui tema nõudmisi ei rahuldata. Terve läkitus oli täis ähvardusi ja solvanguid, muuhulgas nimetas ta Ivan Julma argpüksiks. Lisaks nõudis ta jätkuvalt endale Kaasanit ja Astrahani ning ülisuurt andamit – 2000 rubla.

Põletan ja laastan kõik Kaasani ja Astrahani pärast, kogu maailma vara muudan tuhaks, lootes jumala võimsusele. Ründasin sind, panin su linna põlema, tahtsin su krooni ja pead; kuid sa ei tulnud ja ei astunud meile vastu, aga kiitled veel, et oled Moskva valitseja! Kui sul oleks häbi ja vaprust, siis oleksid sa meile vastu astunud.

Vene tsaar mõistis, et uuele rünnakule nad kohe vastu astuda ei suuda, see pärast üritas ta aega võita ning oli nõus tegema ühe järeleandmise – nimelt nõustus ta loovutama Astrahani, kuid keeldus andmast Krimmi kontrolli alla Kaasanit samuti keeldus ta maksmast nõutud summat, ta kirjutas khaanile varasemas lugupidavas toonis nii:

Sa kirjutad läkituses sõjast ja kui ka mina hakkas sellest kirjutama, siis head nahka sellest ei tule. Kui sa oled vihane meie keeldumise pärast Kaasani ja Astrahani osas, siis Astrahani tahame sulle loovutada, kuid nüüd seda kiiresti juhtuda ei saa – selleks peavad sinu saadikud meie juurde tulema, käskjalgadega nii tähtsat asja ajada ei saa.²⁴

Lisaks läkitusele tegi Vene tsaar olulise järeleandmise ka Krimmi läkitatava käskjala osas, nimelt ütles ta, et kui käskjalga ilma lõivu maksmata khaani juurde ei lubata ja riiklikud asjad saavad seetõttu kahjustada, siis tuleb käskjalale natuke raha kaasa anda, et ta ei peaks selle pärast khaani juurest tagasi tulema, kõigest tuleb rääkida rahumeelselt ja lugupidavalt, et ühtegi raevukat sõna ei öeldaks. Ettepaneku peale, et Moskva tsaaririik loovutab vaid Astrahani ilma Kaasanita, vastas khaan, et see oleks nagu kui ühe ja sama jõe ülemjooks oleks üheaegselt nii Vene tsaari kui suure khaani käes ning see on võimatu.

Varsti pärast seda saatis khaan uue läkituse, kus, viidates oma laste pulmadele, küsis Ivan Julmalt 2000 rubla, et kõike vajaminevat osta. Kohe pärast Moskva rüüstamist saadetud läkituses aga oli khaan kinnitanud, et tal pole vaja ka terve maailma vara, talle piisab vaid oma põlusalade (Kaasani ja Astrahani)

tagasisaamisest ning ta võitleb üksnes usu nimel. Vene tsaar nägi nüüd head võimalust khaanil sõna sabast kinni saada ning meenutas alustuseks, et khaan oli ju varem töotanud, et raha teda ei huvita, teiseks viitas tsaar toimepandud rüüstamisele, mille järel on ta riik tühi ning ainus, mis oli alles jäänud – 200 rubla – need ta khaanile saadabki (Solovjev 1896: 225–226).

Järgnevalt vaatame lähemalt Krimmi khaan Devlet-Girei 1572. aasta läkitust,²⁵ mille ta saatis Vene tsaarile Ivan IV-le aasta pärast Molodi juures peetud lahinguid ehk siis 1572. aasta augustis. Tatarlased olid nendes lahingutes hävitavalt lüüa saanud ning khaan oli sunnitud põgenema tagasi oma maadele. Lisaks khaanile endale olid kirja saatjateks märgitud ka tema pojad Muhamed-Girei ja Adil-Girei (Penskoi 2012b: 262). See läkitus on kirjutatud juba märksa leebemas vormis kui see, mille khaan saatis Vene tsaarile vahetult pärast Moskva ründamist. Kirjas annab khaan mõista, et relvastatud kokkupõrge toimus mõnevõrra juhuslikult ning see ei olnud sugugi tema taotlus. Tema soovis lihtsalt tsaariga isiklikult kohtuda, et saada lõplik vastus, kas Ivan annab talle Astrahani või mitte. Hoolimata khaani kavalatest püüdlustest näidata toimunud lahingut talle soodsal viisil, sai peagi selgeks, et suhted kahe riigi vahel olid jäädavalt muutunud. Moskva tsaaririik demonstreeris muutunud olusid esimesel võimalusel, khaani käskjalale sai Moskvast osaks jääne vastuvõtt, tsaari juurde teda ei lastud, meest hoiti mõnda aega Borovskis ja seejärel õnnestus tal lõpuks Ivan IV-ga kohtuda 4. septembril Moskva lähistel asuvas Lutšinski külas talumaja õuel. Tsaar eiras sellel audientsil diplomaatilist etiketti täies ulatuses – ta ei tundnud huvi Krimmi khaani tervise vastu ja toodud ürikud käskis ta anda djaki kätte. On igati usutav, et khaan nägi ette, et muutunud olukorras ühtegi tema nõudmist ei rahuldata. Haarates viimase õlekõrre järele, küsis ta oma vennalt Vene tsaarilt vaid kahte linna, alternatiivina sobis ka Astrahani loovutamine. Moskva keeldus kategooriliselt isegi kaalumast neid nõudeid (Penskoi 2012b). Vene tsaar mõistis, et olukord on jäädavalt pöördunud tema riigi kasuks ja muutis seetõttu oma varasemat alandlikumat tooni suhtlemisel Krimmi khaaniga ning kirjutas talle vastu, et ei usu khaani lubadusi ning lisan, et saatis seekord väikesed kingitused, kuna khaan oli varasemalt kirjutanud, et raha on tema jaoks võrdne tolmuaga. Ka oli käskjalal keelatud khaani juurde pääsemiseks lõivu maksta (Solovjev 1896: 228).

Devlet-Girei läkitus Ivan IV-le 1572. aasta suvel Vene riiki korraldatud sõjaretke põhjustest ja rahu sõlmimise tingimustest 23. augustil 1572. aastal

See on Devlet-Girei tsaariliku läkituse tõlge.

Devlet-Girei tsaarilik kiri Moskva vürstile,²⁶ minu vennale Ivan Vassiljevitšile, pärast kumardust on armastusega kirjutatud läkitus, sama, mis juba varemgi Kaasani ja Astrahani kohta ning mille tõttu saatis Jan Mohammad²⁷ sinu juurde oma holopi Gazi Bei.²⁸ Sina ütlesid Kaasani ja Astrahani kohta “anname”, saatsid oma üriku, saatsid ka minu ratsaväele ja palgasõduritele oma ürikud ning neis oli öeldud, et kui nende suursugune tsaarilik kõrgus, kes enda üle veidi uhke on, maha rahuneb, siis täpselt nii palju raha, kui küsitakse, nii palju ma ka annan. Miks sa nüimoodi valetad ja petad? Just seetõttu, kui Jumal laseb, pean ma ise tulema seda teed mööda sellest rääkima, läbi saadiku ei ole võimalik rääkida, sest vahemaa on suur. Lähemast paigast on jällegi võimalik ka selle saadiku kaudu rääkida, kes tuli koos kõigi oma inimestega.

Te nägite meie tulekut ette ja püstitasite Oka jõe kaldale hagudest linnuse ja kõrvale kaevasite vallikraavi, sa panid ületuskohale sõjasalga ja kahurid ning jätsid oma armee maha ja läksid ise Novgorodi.

Meie Jumala²⁹ armust ja Tema abiga ning Tema antud tervisega ületasime Oka jõe kõikide oma vägedega ja nägime, et sinna oli kerkinud linnus ja sinu kaevatud vallikraave nägime ka ning meie eelvägi kohtudes sinu armeega, võitles natuke, moslemi väed palusid meilt luba seda teha. Siis ma ütlesin, et vasall tuli oma valitseja käsul, mis mul on temaga asja? Meie valitsejal on asja nende vürsti juurde. Öelnud nii, ei lasknud ma neid vabaks ja me läksime sind otsima, lootes peatuda seal, kus on palju rahvast ja kariloomi ning saata sinu juurde, kus sa ka ei viibiks, saadiku, et sinuga läbi rääkida. Tahtsime sel viisil sinult otsest vastust saada, me läksime ja ma räägin, et meie järel tuli sinu armee ja meie lapsed nägid seda ning korraldasid ilma meie teadmata lahingu – kangelased, kes ei vaigistanud oma vaprust ja lootsid sellele, vähesed meie inimesed võitlesid ja justkui võeti kaks vaprat sõdalast vangi – minu lapsed võitlesid ilma minu teadmata.

Ma pahandasin oma laste peale ning läksin tagasi ja peatusin sinu meeste lähedal. Minuga olnud nogai sõjamehed hakkasid rääkima, et nad tulid nogai aladelt juba viis kuud tagasi, et neil ei ole tulus niisama

logeleda ning hobused kannatavad – nii jutustades, hakkasid nad halama ja pajatanud meile oma viletsusest, nad halasid ja langesid meie jalge ette. Seetõttu meie neile halastades ja nende sõnadest murelikuks muutudes, pöördusime kiirustamata õnnelikult koos kõikide moslemitest sõjameeste ning hobustega tagasi.

Keegi ehitas meie pärast kaldale linnuse ja kaevas vallikraavi, kui palju ta sellega vaeva nägi, aga meie ei pidanud seda linnust millekski ja tulime üle ning et sinu armee oli ületuskohas, meie mehed algatasid lahingu, võidutsesid ja ajasid vastased minema ning tulid üle; tasus teil ikka kolm või neli kuud vaeva näha!

Meie ületuleku põhjus on selles, et pärast kõnelemist sinuga soovime ikka vannetest kinni pidada ja häid suhteid hoida või saada sinult otse-
ne vastus. Minu soov oli sinuga kohtuda ja kõik läbi rääkida. Aga meie armee soovis sinu armeega otse asju ajada. Selline oli nende soov, aga meie ei lubanud seda. Sinu armee, kes läks linnusesse, päästis sellega oma pead. Hirmust enda elu pärast olevat bojaarid ja head inimesed kaevusid kaevanud, oleksid nad linnusest välja tulnud, oleks meie armee, kes seisis vastas, neid kohe rünnanud ja vaatamata sellele, et sinu armee oli linnuses, et oma päid päästa, tahtsid meie mehed nendega arveid õiendada, aga meie ei lubanud, olime armulikud, kas oleks nii juhtunud või mitte, aga meie oma armeed ei kaotanud. Sulle on sinu armeed vaja ja meid aitab alati meie sõjavägi. Seda, kuidas sinu aukandjad valetavad ja kiitlevad, ära usu, kuidas neil ei vedanud, tead sa isegi.

Ka praegu on nii nagu me varem lubasime, meie vahel saab olema headus ja sõprus, kui sa meile Kaasani ja Astrahani annad – ma hakkansu sõbra sõbraks ja su vaenlase vaenlaseks,³⁰ alates meie lastest kuni lastelasteni saab meie vahel olema armastus, vannume seda, sa võid meid uskuda. Meie koos oma ausate vürstidega saatsime ausalt meile lähedase inimese, meie vasalli Murada-Mirzi, Suleshi vürsti poja, koos sinu praeguste saadikutega, neile igati austust avaldades. Aga meie poeg tsarevitš Adil Girei, saab seal tsaariks, meie käsul ei sünni sulle tema poolt mingit kahju ega vägivalda, need, kes olid meie teenrid, hakkavad meie käsul sinu abilisteks, minust saab sinu sõbra sõber ja sulle tuleb sellest palju head.

Kaasan ja Astrahan olid meie jurta, need võeti meie käest ära ja te ei taha neid meile nüüd tagasi anda, ikkagi vaidleme me teiega nende linnade pärast kuni oma surmani, kui me neid tagasi ei saa, siis häbi meile; meie raamatutes on nii kirjutatud, et usu nimel tuleb nagunii surma minna. Kui sa annad meile vaid väärisasju ja raha – ei ole vaja,

kui me ainult raha pärast tahaksime sõbrad olla – ja kui palju sa oled siiani mulle raha saatnud – siis raha pärast oleksin ma sinu vaenlase, kuninga,³¹ sõber.

Meil algas sinuga kõik hästi, vaatamata sinu vaenlasele, kuningale, kes mulle üheksa aastat midagi ei andnud, saatis minu juurde saadikud, ei jätnud midagi läbi rääkimata ja nüüd annab. Mina lootsin sinuga rahu sõlmida ja ei andnud talle otsest vastust, kui sa oled meie sõber ja vend ning annad meile Kaasani ja Astrahani ning lisad sellele oma kinnitusüriku ja annad Kaasani ja Astrahani võtmed ning kinnitusüriku ühele oma bojaaridest ning kui annad kinnitusürikud oma laste, vürstide ja lähikondlaste kaudu minu teenrile Muratile, siis laseme su saadikul ausalt minna.

Kui sa ei taha meiega sõpruses elada ning Kaasani ja Astrahani meile ei anna, lasse mu käskjalg Shigai ja saadik Janbolduja vabaks, anna oma otsene vastus ning ära kihuta neid minema. Kui sa ei saada mulle vastust, siis ma lähen enamusega oma sõjaväest Krimmini. Tea, et me laseme su saadiku kiiresti auavaldustega vabaks ning anname talle oma kombe kohaselt kangatüki.³²

Kui vastust ei tule, siis hakkam su vaenlase, kuninga, sõbraks ning hakkam sinuga sõdima talvel ja suvel, varasemalt sa kirjutasid meile: “te hõivasite Volga lähtme, aga suuet me teile ei anna”. Mõistan, et see oli su otsene vastus.

Anna mulle siis praegugi otsene vastus ning ma olen su sõbra sõber ja su vaenlase vaenlane. Kui nii ei sünni, siis ma ei hakka enam sinu juurde oma käskjalga saatma, otsusta ise, mis on sulle kasulik ja otsusta oma tahtmise järgi. Seepärast saadan sinu juurde oma holopi Šigai, esita talle küsimusi ja tea, et tema sõna on minu sõna, usu teda, sulle teadmiseks, saadan kummarduse ja mõned kingitused, kirjutatud minu (khaani) sõnade järgi, kuupäev.

Kirjutatud augustikuu 23. päeval 980. aastal.

Kokkuvõte

Vene-Türgi vastasseis, mis algas Ivan IV ajal, oli ajendatud paljuski tõusva Moskva imperialismist ja ambitsioonidest, millele mitte vähem auahned Türgi sultanid, kes omakorda laiendasid Osmanite impeeriumi, soovisid vastu seista, et säilitada ja suurendada oma mõjuvõimu Musta mere, Kaspia mere

ja Kaukaasia regioonis, kuhu aga vaikselt “imbusid” vene väed, kuna sellele hakati Moskva tsaaririigi välispoliitikas aina rohkem tähelepanu pöörama. Tsaar Ivan IV vallutas ja hävitas kõik tatarlaste riigid (sh Astrahani, Kaasani, Siberi khaaniriigi, Nogai hordi alad), v.a Krimmi, kes oli neist kõige tugevam ja olulisem, ning kuigi lõpuks saavutas ta sõjalise üleoleku ka Krimmi puhul, ei suutnud Ivan IV siiski Krimmi alla neelata. Krimmi ellujäämiseks pidi khaan 1580. aastatel nõustuma sellega, et Krimm satub Osmanite impeeriumist veelgi suuremasse sõltuvusse.

Valitud läkituste katkenditest ning tervest khaani kirjast on selgelt näha kõnealuste riikide ja nende valitsejate vahelised keerulised suhted, mis olid sageli üsna vaenulikud ning kulmineerusid sõjaliste konfliktidega. Diplomaatilise suhtluse osas sarnanes Moskva tsaaririik oluliselt rohkem khaaniriikidele kui Lääne-Euroopa “kolleegidele”. Nii khaanide kui ka Ivan Julma läkitused olid pikitud täis karme ähvardusi, magusaid lubadusi ning sõbralikke meelitusi. Jääb mulje, et pidevalt käis üks kauplemine: kui sina annad mulle selle, siis vastu saad tolle jne. Kasutamata ei jäetud ühtki võimalust, et oma vastasele koht kätte näidata. Krimmi khaanide meelisvahend selleks oli meenutada Moskva tsaaririigile mongoli-tatari ikke ajajärku ning jätta järjekindlalt tähelepanuta tsaari tiitel. Moskva tsaaririik omakorda pilkas tatarlaste rahaahnust ning vastandas nende verejanulisust oma “rahumeelsetele” kavatsustele. Just Ivan IV ajal alanud moslemi riikide allaneelamine ning liikumine ida ja lõuna suunas viis hiljem 17.–18. sajandil suurema konfrontatsioonini Osmani impeeriumi ja ka Saffaviidide Iraaniga.

Hilisem Vene-Tatari-Türgi suhete ajalugu on näidanud, et 17. ja 18. sajandi Krimmi khaaniriigi eksistents sõltus paljuski just Türgi sultani toetusest ning lõpuks pärast Vene-Türgi sõdade seeriat (kuhu sageli oli kaasatud ka Krimm), neelas Venemaa Keisririik ka Krimmi khaaniriigi alla. Tõsi küll see leidis aset 200 aastat pärast Ivan IV surma, 1783. aastal, mil Venemaa Keisririiki valitses Katariina II. Siiski pani just Ivan IV aluse tataririikide vallutamisele.

Kommentaarid

- ¹ Läkitusel on säilinud vaid vanavenekeelne tõlge, mille tõlkimisel tänapäeva vene keelde osutasid meie hindamatut abi foorumis Русский язык для нас kasutaja Франсуа ja Tartu Ülikooli doktorant Irina Siseykina.
- ² Molodi asus u 50 km Moskvast lõunas, vene vägedes oli hinnanguliselt 23 000–25 000 meest, Krimmi khaani armee oli suurem – 40 000 (mõnede andmete kohaselt lausa 60 000) võitlejat. Lahingu võitsid moskoviidid (Penskoj 2012b: 156).
- ³ Umbes 1459. aasta paiku. Mõnede teadlaste arvates lõppes Kuldhord hoopis 1502. aastal, kui lagunes Kuldhordi järglane Suurhord. Just siis alistas Krimmi khaaniriik Suurhordi allesjäänud osa, rüüstades 1502. aastal selle pealinna Sarai. Suurhordi viimane khaan Ahmed otsis hiljem varjupaika Leedus ja sattus Kaunases vangi ning suri 1504. aastal. Leidub aga ka andmeid, mille kohaselt vabastati Ahmed Leedu vanglast 1527. aastal (Kołodziejczyk 2011: 66). Vt Kuldhordi kohta Spuler 1943; Schamiloglu 1984: 283–297.
- ⁴ Vt Moskva tsaaririigi ajaloo kohta Martin 1995.
- ⁵ Või Hadji Giray. Tema isaks oli keegi Giyaseddin, kes toetas Kuldhordi väepealikku Tohtamši ning sai surma ilmselt Vorskla lahingus. Pärimuse kohaselt sündis *Hadji* põgenikuna Leedus Trakai lossi lähedal ja ta võlgnes oma trooni Leedu valitsejale Vytautasele. Ajaloost on teada, et tema esimene katse saada endale Krimmi troon toimus Vytautase eluajal 1428. aastal, kuid ta pidi ootama veel aastaid, enne kui suutis oma võimu lõplikult kindlustada 1441. aastal (Kołodziejczyk 2011: 11). Kołodziejczyk (2011) kirjutab nime *Geray* kohta, et hüüdnimi Giray (vaheldumisi hääldatakse Krimmis ka Kerey, Kirey, Gerey või Girey) tuleneb tõenäoliselt Hadži juhendaja (atalıq) kuulumisest Kerey hõimu. Tulevane khaan võttis selle nime vastu austusest ja hiljem võitsid selle vastu kõik dünastia liikmed; vt ka Inalcık 2012.
- ⁶ Rzeczpospolita (ametlikult Mõlema Rahva Vabariik, poola keeles Rzeczpospolita Obojga Narodów, ladina keeles Regnum Serenissima Poloniae, leedu keeles Žečpospolita) – nii nimetati ühendatud Poola kuningriiki ja Leedu suurvürstiriiki alates 1569. aastast. Riik tekkis Lublini uniooni tulemusena ja eksisteeris 1569–1795 kui föderatiivne riik.
- ⁷ Vt Selim I kohta Mikhail 2020.
- ⁸ Osmanite impeeriumi kalifaat (osmani türki keeles: خلافت مقامی, hilâfet makamı) sündis Osmanite impeeriumi laienemise ajal ja Osmanite sultanid hakkasid kalifaadi võimule pretendeerima pärast seda, kui sultan Selim I vallutas 1517. aastal mame-lukkide Egiptuse, kellele kuulus kaliifi tiitel. Viimane Kairo kaliif Al-Mutawakkil III Abbäsidade suguvõsast oli viidud vangina Konstantinoopolisse, kus ta loovutas ametlikult kaliifi tiitli ja selle välised sümbolid – Muhamedi mõõga ja mantli – Türki valitsejale Selim I-le. Just see andis talle juriidiliselt Meka ja Mediina pühade linnade kaitsja tiitli ja tugevdas osmanite positsioone islamimaades. Vt Kairo kaliifide kohta Holt 1984.
- ⁹ Крымское ханство, BRE.
- ¹⁰ 1547. a lasi 16-aastane Ivan IV kroonida ennast tsaariks, mis sisuliselt tähendas seda, et ta pretendeeris keisri staatusele (Miller 1967: 559–574).
- ¹¹ Vana-Vene riigi ja Kaasani suhete kohta vt nt Aksanov 2016.

- ¹² Kaasani khaan 1521–1524 ja Krimmi khaan 1532–1551. Vt Sahib-Girei kohta Inalcık 1979–1980: 445–466.
- ¹³ Zygmunt II August (1520–1572), alates 1529 Leedu suurvürst ja alates 1548 Poola kuningas.
- ¹⁴ Diplomaatilise läbikäimise alguse kohta vt (Zaitsev 2016).
- ¹⁵ Lähemalt selle audientsi kohta vt (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 128–129).
- ¹⁶ Vene k *челобитие*.
- ¹⁷ Sarnaselt toomis oma läkitustes teistele Euroopa valitsejatele ka Ivan Julm. Esimest korda Vene tsaarilt sellise ülipika sissejuhatusega kirja saanud Poola kuningas Stefan Bátory oli sarkastiliselt kommenteerinud, et nähtavasti algab jutt Aadamast peale (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 139).
- ¹⁸ Vanavenekeelne läkituse tekst on leitav https://runivers.ru/doc/d2.php?CENTER_ELEMENT_ID=147021&PORTAL_ID=7145&SECTION_ID=6358 (vaadatud 23.10.2023).
- ¹⁹ Vanavenekeelne läkituse tekst on leitav https://runivers.ru/doc/d2.php?CENTER_ELEMENT_ID=147022 (vaadatud 23.10.2023).
- ²⁰ Läkitused, mis olid saadetud enne 1563. aastat on paraku hävinenud, kuid on teada, et alates 1563. aasta septembrist kuni 1576. aasta oktoobrini saatis Krimmi khaan Ivan Julmale 13 kirja, enamikel juhtudel on fikseeritud kirja üleandmine Vene tsaarile tema audientsil (Vinogradov 2016: 638).
- ²¹ Vanavenekeelne läkituse tekst on leitav https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVI/Russ_Kab_otn_1/1-20/6.htm (vaadatud 23.10.2023).
- ²² Vanavenekeelne läkituse tekst on leitav https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVI/Russ_Kab_otn_1/1-20/10.htm (vaadatud 23.10.2023).
- ²³ Moskva rüüsteretke kohta vt nt (Penskoi & Penskaja 2013: 183–226).
- ²⁴ Nii Krimmi khaani kui ka Ivan Julma läkituse katkendid on vanavenekeeles leitavad <https://runivers.ru/Runivers/calendar2.php?ID=61619&month=&year=> (vaadatud 23.10.2023).
- ²⁵ Vanavenekeelne läkituse tekst on leitav <https://runivers.ru/Runivers/calendar2.php?ID=60813&month=&year=> (vaadatud 23.10.2023).
- ²⁶ Khaanid ei tunnistanud Ivan Julma tsaarina. Tegelikult ei kiirustanud seda tegema ka Lääne-Euroopa riigipead, ning isegi kui Ivan IV nimetati tsaariks, siis Lääne-Euroopa riikide arusaamises tähendas see lihtsalt kuningat, samal ajal kui Moskva tsaaririigis oli see tiitel võrdustatud keisri omaga. Ivan Julma tiitlite kohta vt Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 140–143.
- ²⁷ Nogai mirza ehk aadlik.
- ²⁸ Krimmi khaani Devlet-Girei käskjalg saabus tsaari juurde Moskva lähedasse külla 1571. aasta detsembris.
- ²⁹ Mõeldud on moslemite jumal-loojat ehk Allahi.
- ³⁰ Seda khaanide tavapärasest lubadust hakkas ka Ivan IV ise oma kirjades Lääne-Euroopa valitsejatele kasutama, näiteks tegi Elizabeth I-le ettepaneku, et Inglismaa kuninganna hakkaks “tema sõprade sõbraks ja tema vaenlaste vaenlaseks” (Kupp-Sazonov & Sazonov 2022: 169).

³¹ Silmas on peetud Poola kuningat Sigismund II Augustit. Khaanide ja Poola kuningate kirjavahetuse kohta vt nt (Erusalimskii 2017: 866–920).

³² Tõenäoliselt on peetud silmas kingitust kalli ja rikkalikult kaunistatud kanga näol.

Kirjandus

Aksanov, Anvar V. 2016. *Kazanskoe khanstvo i Moskovskaia Rus': Mezhdogudarstvennyye otnosheniia v kontekste germenevticheskogo issledovaniia*. Kazan': Izd-vo Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT.

BRE = Vinogradov, A. V. & Faizov, S. F. Krymskoe khanstvo. – Osipov, Iurii S. (vastutav toim). *Bol'shaia rossiiskaia entsiklopediia*. 2004–2017. Moskva: Bol'shaia rossiiskaia entsiklopediia (https://old.bigenc.ru/domestic_history/text/3892808 – 23.10. 2023).

Erusalimskii, Konstantin Iu. 2017. Krymskoe khanstvo, Rech' Pospolitaia i Rossiiskoe gosudarstvo v 1524–1571 gg.: Posol'skaia perepiska iz arkhiva Velikogo kniazhestva Litovskogo. – *Zolotoordynskoe obozrenie* 5 (4), lk 866–920.

Filjushkin, Alexander 2008. *Ivan the Terrible: A Military History*. London: Frontline Books.

Fisher, Alan 1981. The Ottoman Crimea in the Sixteenth Century: Some Problems and Preliminary Considerations. – *Harvard Ukrainian Studies* 5 (2), lk 135–170.

Holt, Peter M. 1984. Some Observations on the 'Abbāsid Caliphate of Cairo. – *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 47 (3). University of London, lk 501–507.

Horoškevitš 2001 = Khoroshkevich, Anna L. 2001. *Rus' i Krym: Ot soiuza k protivostoianiiu. Konets XV – nachalo XVI vv.* Moskva: Editorial URSS.

Inalcık, Halil 1947. *The Origin of the Ottoman–Russian Rivalry and the Don–Volga Canal (1569)*. Ankara: University of Ankara.

Inalcık, Halil. 2012. Girāy. – Bearman, P. & Bianquis, Th. & Bosworth, C. E. & Donzel, E. van & Heinrichs, W. P. (toim). *Encyclopaedia of Islam*. Second Edition (DOI:10.1163/1573-3912_islam_COM_0241).

Juzefovitš 2007 = Iuzefovich, Leonid A. 2007. *Put' posla. Russkii posol'skii obychai. Obikhod. Etiket. Tseremonial*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Ivana Limbakha.

Kołodziejczyk, Dariusz 2011. *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century). A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents*. Leiden: Brill.

Kupp-Sazonov, Sirje & Sazonov, Vladimir 2020. “Kohe näha, et vanad sõbrad!": Ivan IV Julma kiri Rootsi kuningale Johan III-le. – *Akadeemia* 12, lk 2159–2174.

Kupp-Sazonov, Sirje & Sazonov, Vladimir 2022. *Su kiri on täis koera haukumist – valik Ivan Julma läkitusi*. Äripäev.

- Kuševa 1963 = Kusheva, Ekaterina N. 1963. *Narody Severnogo Kavkaza i ikh sviazi s Rossiei (vtoraia polovina XVI – 30-e gody XVII veka)*. Moskva: Izd-vo Akademii nauk.
- Martin, Janet 1995. *Medieval Russia 980–1584*. – *Cambridge Medieval Textbooks*. New York: Cambridge University Press.
- Mikhail, Alan 2020. *God's Shadow: Sultan Selim, His Ottoman Empire, and the Making of the Modern World*. Liveright.
- Miller, David B. 1967. The Coronation of Ivan IV of Moscow. – *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 15, lk 559–574.
- Moiseev, Maksim V. 2018. Istoricheskie primery v poslaniakh Ivana IV v Krymskoe khanstvo i Nogaiskuiu Ordu. – *Zolotoordynskoe obozrenie* 6 (2), lk 283–303.
- Mölder, Holger & Sazonov, Vladimir & Värk, René 2014. Krimmi Venemaaga liitmise ajaloolised, poliitilised ja õiguslikud tagamaad. I osa. – *Akadeemia* 12, lk 2148–2161.
- Mölder, Holger & Sazonov, Vladimir & Värk, René 2015. Krimmi Venemaaga liitmise ajaloolised, poliitilised ja õiguslikud tagamaad. II osa. – *Akadeemia* 1, lk 77–104.
- Novoselski 1948 = Novosel'skii, Aleksei A. 1948. *Bor'ba Moskovskogo gosudarstva s tatarami v pervoi polovine XVII veka*. Moskva & Leningrad: izd. Akademii nauk SSSR; Institut istorii AN SSSR.
- Osobennosti rossiisko-severokavkazskikh vzaimootnoshenii v X–XIX vv.* 2014. Vinogradov, Boris V (vastutav toim). Armavir: RIO AGPA.
- Pelenski, Jaroslaw. 1967. Muscovite Imperial Claims to the Kazan Khanate. – *Slavic Review* 26, lk 559–576 (DOI:10.2307/2492609).
- Pelenski, Jaroslaw 1974. *Russia and Kazan: Conquest and Imperial Ideology (1438–1560s)*. The Hague and Paris: Mouton.
- Penskoi, Vitalii V. 2012a. *Ivan Groznyi i Devlet-Girei*. Moskva: izdatel'stvo Veche.
- Penskoi, Vitalii V. 2012b. Srazhenie pri Molodjah 28 ijulja – 3 avgusta 1572 g. – *Istoriia voennogo dela: issledovaniia i istochniki*. 2. kd, lk 127–128.
- Penskoi, Vitalii V. & Penskaia, Tat'iana M. 2013. "Iaz dei deda svoego i pradedu nyne zdelal lutchi...": pokhod Devlet-Gireia I i sozhzhenie Moskvy v mae 1571 g. – *Istoriia voennogo dela: issledovaniia i istochniki* IV, lk 183–226.
- Sazonov, Vladimir & Kupp-Sazonov, Sirje 2018. Pealetükkiv "kosilane" Moskooviast: Ivan IV Julma kiri Inglise kuninganna Elizabeth I-le. – *Akadeemia* 11, lk 1968–1989.
- Schamiloglu, Uli 1984. The Qaraçi Beys of the Later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire. – *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 4. Wiesbaden: Harrassowitz, lk 283–297.
- Solovjev 1896 = Solov'ev, Sergei M. 1896. *Istoriia Rossii s drevneishikh vremen*. Kd 6. Sankt-Peterburg: Tovarishchestvo Obshchestvennaia Pol'za.
- Spuler, Bertold 1943. *Die Goldene Horde, die Mongolen in Russland, 1223–1502*. Leipzig: O. Harrassowitz.

Zaitsev, Il'ia V. 2016. Gde ostanavlivalis' krymskie posly v Moskve i moskovskie posly pri dvore krymskogo khana v XVI v.? – *Krymskoe istoricheskoe obozrenie* 2, lk 35–51 (<https://cyberleninka.ru/article/n/gde-ostanavlivalis-krymskie-posly-v-moskve-i-moskovskie-posly-pri-dvore-krymskogo-hana-v-xvi-v> – 23.10.2023).

Vinogradov, Aleksandr V. 2016. Diplomatičeskaja dokumentacija Krymskogo khaŋstva v xvi veke (1515–1596): k voprosu o sovremennom sostoianii publikatsii. – *Zolotoordynskoe obozrenie* 4 (3), lk 626–647.

Summary

“I am your friend’s friend and your enemy’s enemy”: Diplomatic relations between the Muscovy and Crimean Khanate during the reign of Ivan the Terrible

Sirje Kupp-Sazonov

Lecturer in Russian Language and Translation Studies
Institute of Foreign Languages and Cultures, University of Tartu, Estonia
sirje.kupp-sazonov@ut.ee

Vladimir Sazonov

Leading Researcher, Estonian Military Academy
Associate Professor in Ancient Near Eastern Studies
University of Tartu, Estonia
vladimir.sazonov@ut.ee

Keywords: Devlet-Girei, diplomatic correspondence, Ivan the Terrible, Crimean Khanate, Muscovy

The Russo-Turkish stand-off, which began under Ivan IV the Terrible, was largely motivated by the rising imperialism and ambitions of Muscovy, which the no less ambitious Ottoman sultans, who in turn were expanding their Ottoman Empire, wished to oppose in order to maintain and extend their influence also in the Black Sea, Caspian regions and the Caucasus, where Russian troops were slowly ‘infiltrating’ and to which Moscow’s foreign policy was also increasingly turning its attention. Tsar Ivan IV conquered and destroyed all the Tatar states (including Astrakhan, Kazan, the Siberian Khanate, the Nogai Horde), with the exception of Moscow, which was increasingly subjected to the Russian occupation. Although he eventually achieved military supremacy over Crimea, Ivan IV was unable to subdue Crimean Khanate. In order for Crimea to survive, the Crimean Khan had to accept in the 1580s that Crimea, already formally a vassal of the Ottomans since 1474/1475, would become even more dependent on the Ottoman Empire.

This article examines Ivan the Terrible’s eastern policy ambitions, as well as Muscovy’s relations with the khanates, especially the Khan of Crimea, and the diplomatic correspondence between the rulers (the Khan of Crimea and Ivan IV). In addition

to excerpts from the letters of the various khans and the Russian tsar's replies, we present commented translation into Estonian of a letter of 1572 from the Crimean khan Devlet-Girei to Ivan the Terrible, about a year after his raid on Moscow and just after the Battle of Molodi in the summer of 1572.

More recently, the history of Russo-Tatar-Turkish relations has shown that the existence of the Crimean Khanate in the 17th and 18th centuries depended to a large extent on the support of the Turkish Sultan, and that eventually, after a series of Russo-Turkish wars (often involving Crimea), the Russian Empire absorbed the Crimean Khanate. Admittedly, this took place 200 years after the death of Ivan IV, in 1783, when the Russian Empire was ruled by Catherine II. However, it was Ivan IV who laid the foundations for the conquest of the Tatar lands, and this was only the first episode in a series of Russian-Turkish wars and the Russian-Turkish confrontation, which in fact continues to some extent to this day.

Vladimir Sazonov (PhD) on Eesti Kaitseväe Akadeemia juhtivteadur ja Tartu Ülikooli Vana-Lähis-Ida uuringute kaasprofessor. Tema peamised uurimisvaldkonnad on Mesopotaamia kuningakodade ideoloogia ja religioon, imperialistlikud kontseptsioonid ja propaganda ning iidse Lähis-Ida kirjanduslik pärand.

Vladimir Sazonov (PhD) is Leading Researcher at the Estonian Military Academy and Associate Professor of Ancient Near Eastern Studies at the University of Tartu. His main research areas include Mesopotamian royal ideology and religion, imperial concepts, propaganda, and Ancient Near Eastern literary legacy.

vladimir.sazonov@ut.ee

Sirje Kupp-Sazonov (PhD) töötab Tartu Ülikooli maailma keelte ja kultuuride instituudi tõlkeõpetuse ja -uuringute osakonnas vene keele ja tõlkeõpetuse lektorina ning on tegevõlkija. Tema peamised uurimisvaldkonnad on grammatika roll tõlkes, vene-eesti kontrastiivgrammatika, vene-eesti tõlge, romaani "Meister ja Margarita" eestindused ning Ivan Julma kirjad.

Sirje Kupp-Sazonov (PhD) is lecturer in Russian Language and Translation Studies at the Department of Translation and Interpretation Studies at the Institute of Foreign Languages and Cultures, University of Tartu, Estonia. She is also a translator. Her main research areas include the role of grammar in

Sirje Kupp-Sazonov, Vladimir Sazonov

translation, Russian-Estonian contrastive grammar, Russian-Estonian translation, Estonian translations of *The Master and Margarita*, Ivan the Terrible's letters.

sirje.kupp-sazonov@ut.ee